

تحلیل مکانی - فضایی شعب بانک ملی شهر رشت به منظور خدمات رسانی به مشتریان

محمدتقی رهنمایی^۱، نصراله مولایی هاشجین^۲، حبیباله رشیدارده^۳

چکیده

فضاهای بانکی و مؤسسات مالی و اعتباری از جمله مهمترین کاربری‌هایی در سطح شهر هستند که نقش قابل توجهی در بالا بردن تأمین منابع مالی و قدرت اقتصادی شهر و شهروندان را دارا می‌باشند. لذا با توجه به نقش ویژه این کاربری و عرضه خدمات مالی به شهروندان که تأثیر به‌سزایی در مدیریت بهینه شهری دارد بایستی چهارچوب مناسبی به منظور انتخاب مناطق جغرافیایی مناسب واحدهای بانکی و توزیع آنها در شهر فراهم شود. امروزه گزینش منطقه بهینه برای ایجاد یک کاربری در حوزه جغرافیایی معین جزء مراحل مهم یک پروژه اجرایی است که پیچیدگی مسایل شهری باعث شده متغیرهای متعددی در مکان‌گزینی کاربری‌ها تأثیرگذار باشد که امکان تحلیل آنها با روش‌های سنتی نظیر روی هم‌گذاری دستی نقشه‌ها به دلیل حجم زیاد داده‌ها امکان‌پذیر نیست. لذا این مقاله می‌کوشد برای گزینش مناطق بهینه واحدهای بانکی و مالی با استفاده از ابزار توانمندی چون سیستم اطلاعات جغرافیایی (Gis) که همواره مورد توجه برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران توسعه اقتصادی کشور بوده بهترین مکان‌ها را در مناطق سه‌گانه شهر رشت از حیث دسترسی آسان و سایر معیارها، مورد ملاحظه و شناسایی قرار داده تا با تکیه بر این سیستم پر قدرت (Gis) بتوان از تراکم واحدهای بانکی در قسمت‌های خاص شهر جلوگیری و با حرکت به سمت توسعه پایدار نسبت به توزیع عادلانه واحدهای بانکی در مناطق گوناگون شهر اقدام نمود.

کلیدواژگان: فضاهای بانکی، سیستم اطلاعات جغرافیایی (Gis)، مدیریت بهینه، مکان‌گزینی، توسعه پایدار و شهر رشت.

۱. دانشیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، گروه جغرافیا

۲. استاد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

۳. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

مقدمه

در دنیای معاصر بانک‌ها نقش قابل ملاحظه‌ای را در رشد و توسعه نظام و مبادلات اقتصادی بر عهده دارند. چرا که امروزه رشد اقتصادی، افزایش رفاه و بهبود سطح زندگی در هر کشوری به میزان سرمایه‌گذاری‌ها که در حقیقت از طریق جمع‌آوری سپرده‌ها و پس‌اندازهای مردم توسط شبکه بانکی صورت می‌گیرد. شبکه بانکی با جمع‌آوری این منابع پراکنده و قرار دادن آن در اختیار سرمایه‌گذاران، زمینه‌های لازم را برای رشد سرمایه‌گذاری و در نهایت، رشد درآمد و بهبود رفاه جامعه را فراهم می‌آورد. به‌طوریکه بدون وجود یک شبکه بانکی مناسب امکان تجهیز پس‌اندازهای کوچک و انتقال آن جهت سرمایه‌گذاری وجود ندارد. پیشرفت‌های چند سال اخیر در صنعت بانکداری و حذف محدودیت‌های زائد در کشور ایران از طرف دیگر، باعث بوجود آمدن بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری جدید و حضور قریب‌الوقوع بانک‌های خارجی گردیده است که به طور روز افزون باعث تشدید رقابت میان بانک‌ها شده است. در سال‌های اخیر این عوامل، طراحی شبکه شعب بانک‌ها را نه تنها به یک موضوع پیچیده بلکه به یک موضوع جالب توجه و مهم تبدیل ساخته است. با توجه به شیوه فعالیت بانک‌ها در ایران، از آن جایی که ایجاد و جابه‌جایی هر یک از شعب بانک‌ها مستلزم صرف سرمایه سنگین و قابل توجه می‌باشد و انتخاب مکان شعب هر بانک یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار بر چگونگی عملکرد و موفقیت آن بانک است. پس بانک‌ها باید تجدید ساختار مناسب شبکه شعب خود را در اولویت‌های برنامه‌ریزی خود قرار دهند. بدین منظور در مقیاس یک شهر لازم است هر بانک از موقعیت و توزیع مکانی شعب خود در سطح شهر اطلاع داشته و در صورت لزوم نسبت به جابجایی، احداث شعب جدید، ادغام شعب، برنامه‌ریزی مناسب، اصلاح توزیع جغرافیایی و توزیع بهینه^۱ شعب خود اقدام نمایند و در نتیجه بتوانند سبب افزایش کارایی شوند. توزیع واحدهای بانکی در صورتی بهینه خواهد بود که شعب بتوانند در یک فاصله موردنظر به جمعیت و متناسب با امکانات موجود به ارائه خدمات بپردازند. بنابراین توزیع جغرافیایی شعب بانک در یک شهر، باید با در نظر گرفتن ساختار اقتصادی اجتماعی در مناطق مختلف آن شهر صورت گیرد. در این شرایط شبکه شعب یک بانک، به ارائه خدمات بانکی متناسب با نیازمندی‌های آن منطقه بپردازد که این امر موجب جلب رضایت مشتریان و همچنین بهبود کارایی بانک خواهد شد. موقعیت مکانی شعب بانک‌ها در یک شهر تحت تأثیر عوامل و محدودیت‌های بسیار زیادی است. در نظر گرفتن همه عوامل و

محدودیت‌ها در قالب یک کار بسیار مشکل و حتی ناممکن است. بنابراین تعیین موقعیت مکانی شعب به طوریکه در عمل قابل استفاده و کاربرد باشد لازم است. در مطالعه حاضر برای تحلیل موقعیت مکانی شهر رشت، استفاده از تکنولوژی سیستم اطلاعات جغرافیایی که دارای قابلیت زیادی در دسته‌بندی اطلاعات بر حسب نوع و موقعیت مکانی است ضروری به نظر می‌رسد. زیرا یکی از جنبه‌های مهم سیستم اطلاعات جغرافیایی که در تصمیم‌گیری چند معیاره کاربرد فراوان دارد، توانایی آن در رویهم‌گذاری لایه‌های مختلف و داده‌های مکانی برای آنالیز رابطه مابین آنهاست. در واقع یکی از دلایل موفقیت سیستم اطلاعات جغرافیایی در حل مشکلات مکانیابی، ۱: توزیع بهینه توزیعی است که شعب یک بانک متناسب با توزیع جمعیت و دیگر کاربری‌های مختلف از زمین باشد.

توانایی آن برای انجام عملیات رویهم‌گذاری و بافر است. یکی از مهمترین قابلیت‌های این سیستم (Gis) قابلیت تلفیق داده‌ها جهت مدلسازی، مکانیابی و تعیین تناسب اراضی از طریق ارزش‌گذاری پهنه سرزمین است، چرا که در نتیجه تلفیق و ترکیب معیارها، بهترین نقطه جهت استقرار مکان‌های پهنه انتخاب می‌شود، جهت ترکیب معیارها نیز روش‌های متفاوتی وجود دارد که از مهمترین آنها می‌توان به منطق بولین، منطق رویهم‌گذاری، منطق فازی، منطق احتمالات، منطق همبستگی و شبکه عصبی فازی، روش تحلیل هزینه فایده، فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (Ahp) و ... اشاره کرد. این تحقیق به دنبال آن است تا با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (Gis) مکان‌های پهنه را برای استقرار واحدهای بانکی در شعاع شهری رشت بیابد.

ادبیات تحقیق

در زمینه استفاده از GIS در مکانیابی کاربری‌های شهری، پژوهش‌های بسیاری در سطح جهان انجام شده است. در سال ۲۰۰۲ و استاوا در پژوهشی با عنوان مکان‌یابی محل دفن زباله در اطراف شهر رانسی با استفاده از RS و GIS با در نظر گرفتن معیارهایی چون زمین‌شناسی، گسل‌ها، شیب زمین، نوع سنگ مادر و خاک، آب‌های سطحی و عمق آب زیرزمینی، مراکز شهری، شبکه ارتباطی موجود، فاصله از فرودگاه و ... با استفاده از این سیستم‌ها و وزن‌دهی به شاخص‌ها از طریق مقایسات زوجی، ۵ محل مجزا در اندازه‌های مختلف را جهت دفن زباله این شهر ۸۰۰ هزار نفری انتخاب نمودند.

در ایران نیز پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شده که به یک مورد از آن‌ها اشاره می‌شود: خراسانی و نژاد کورکی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی برای انتخاب محل مناسب دفن زباله در مناطق خشک (مطالعه موردی زباله‌های شهر کرمان) انواع پارامترهای شیب، ایستایی زیرزمینی، بارندگی سالانه، فاصله محل دقیق تا شهر و ... را به کار برده‌اند و محل مناسب را در ۷ کیلومتری شهر کرمان مکان‌گزینی کرده‌اند. اما مکان‌یابی بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری در ایران یکی از مسائل مهم و استراتژیک در حوزه تجاری و مالی است و هر گونه تصمیم‌گیری در انتخاب موقعیت مکانی بانک‌ها بدون استفاده از یک روش علمی و معتبر می‌تواند موجبات ضررهای مالی، ناکارایی در ارائه خدمات به مشتریان بالقوه و بالفعل خدمات بانکی عقب ماندن از دیگر رقبای و در نهایت از دست دادن فرصت‌های سودآور را برای بانک در پی خواهد داشت. درخصوص ادبیات موضوع به نظر می‌رسد که بانک‌ها و موسسات مالی معمولاً استراتژی و دلایل خود را برای گسترش و یا کاهش شعب در قالب اسناد طبقه‌بندی شده تلقی می‌نمایند و تمایلی برای افشای آن ندارند لذا فقط نتایج اقدامات آن‌ها قابل دسترس بوده و دلایل این اقدامات ذکر نگردیده است و می‌توان گفت که شرایط اقتصادی یکی از مهمترین دلایل کاهش و یا افزایش تعداد شعب می‌باشد. این روند در کشورهای آمریکایی نیز در طول سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۹ معمول بوده و دلایل کاهش تعداد شعب در سال ۲۰۰۹ در آمریکا شرایط اقتصادی جهانی عنوان شده و موجبات ورشکستگی بانک‌ها را در آمریکا فراهم نموده است.

روش‌شناسی تحقیق

محدوده مورد مطالعه

شهر رشت مرکز استان گیلان و در شمال ایران واقع شده است. این شهر بزرگترین و پرجمعیت‌ترین شهر شمالی ایران در بین سه استان حاشیه‌ای دریای خزر (مازندران، گیلان و گلستان) محسوب می‌شود. رشت در ۴۹ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی و ۳۷ و ۱۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده و فاصله آن از تهران ۳۲۵ کیلومتر است. شهر رشت با مساحت ۱۳۶ کیلومترمربع در زمینی مسطح و هموار به ارتفاع ۵ متر از سطح آب‌های آزاد قرار دارد. شهر رشت تا سال ۱۳۸۵ دارای تعداد ۱۶۰۰۶۴ خانوار و جمعیت این شهر برابر با ۵۵۷۳۶۶ نفر

می‌باشد. متوسط رشد جمعیت این شهر بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ برابر با ۳/۹۳ درصد برآورد گردیده است.

سوالات مطرح شده در این مقاله عبارتند:

توزیع فضایی واحدهای بانک ملی شهر رشت از چه ضوابطی پیروی می‌کنند و چه مناطقی از شهر نیاز به تاسیس واحدهای جدید بانکی دارند؟

برای پاسخگویی به این پرسش‌ها ابتدا کلیه داده‌ها جمع‌آوری شده و با فرمت مشابه وارد محیط GIS شدند و در مرحله بعد با استفاده از نقشه‌های رقومی شهر از امکانات سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) در مکان‌یابی شعب بانک ملی در شهر رشت استفاده گردید. در نهایت نتایج حاصله مقایسه و نتیجه‌گیری خواهد شد. اطلاعات و داده‌های موردنیاز جهت استقرار شعب بر اساس معیارهایی از قبیل تراکم جمعیت، دسترسی، توسعه، همجواری و ... در مرحله بعدی از طریق گردآوری اطلاعات در مراکز علمی، کتابخانه، مقالات علمی و پژوهشی، کتاب‌های موجود، عملیات میدانی و با استفاده از تکنیک مشاهده و مطالعه پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله دکتری و با استفاده از نقشه‌های وضع موجود شهر رشت از طریق CIS صورت گرفته و طبقه‌بندی و در نهایت تحلیل گردیده است.

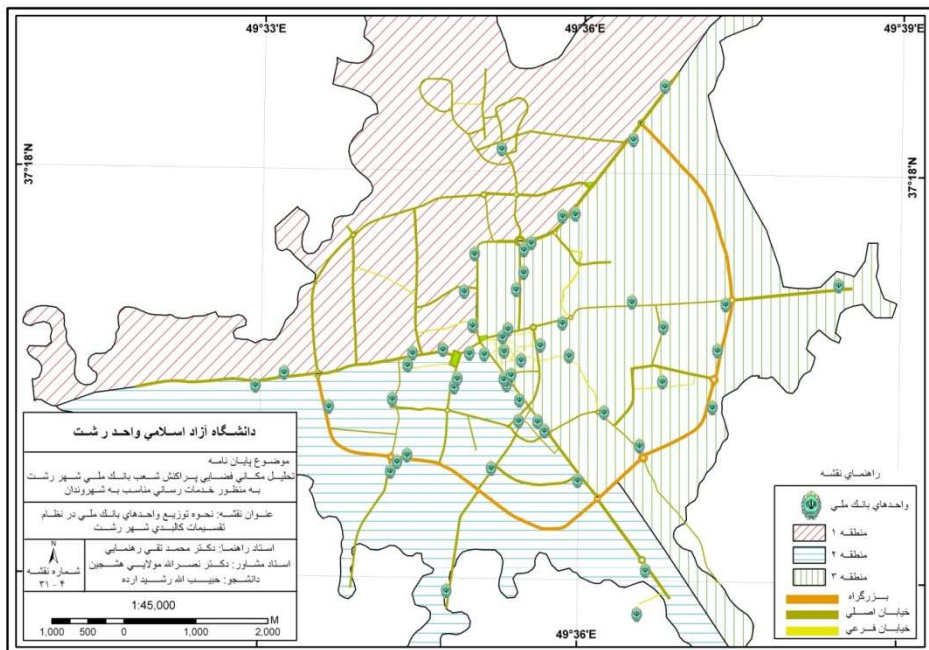
جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق شعب موجود بانک ملی شهر رشت است که بر اساس بررسی صورت گرفته ۵۴ واحد بانکی را شامل می‌شود که این واحدهای بانکی در مناطق ۳ گانه شهر رشت طبق جدول ذیل پراکنده‌اند.

جدول ۱. توزیع شعب بانک ملی در مناطق سه گانه شهرداری رشت

منطقه	یک	دو	سه
جمعیت	۱۵۹٫۲۰۷	۲۳۸٫۲۴۶	۱۵۹٫۹۱۳
تعداد شعب	۹	۲۲	۲۳
درصد شعب	٪ ۱۷	٪ ۴۱	٪ ۴۲

منبع: مطالعات نگارنده - ۱۳۹۰

شکل ۱: پراکنش شعب بانک ملی شهر رشت

منبع: مطالعات نگارنده - ۱۳۹۰

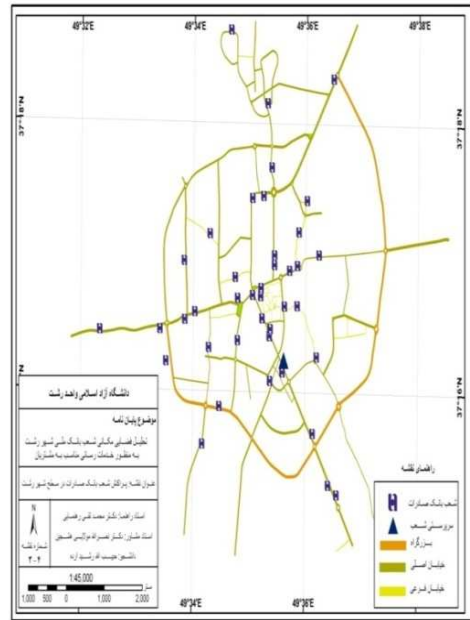
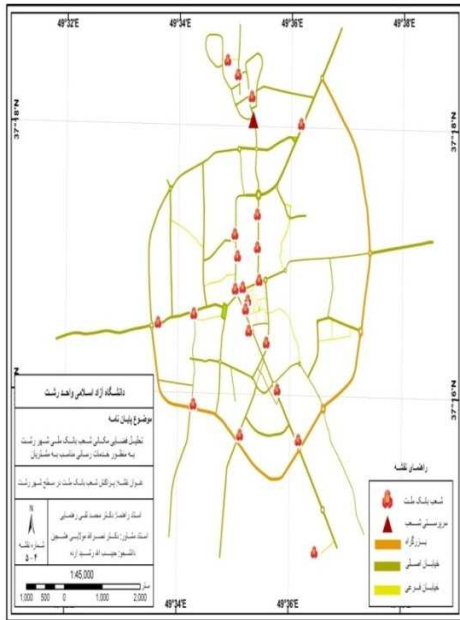
همانطوری که مشاهده می‌شود وضعیت مناطق مختلف شهر رشت از حیث توزیع جغرافیایی واحدهای بانک ملی ناهمگن است زیرا معیارها و شاخص‌های متعددی می‌تواند برای این منظور مطرح باشد. از جمله شاخص تراکم جمعیت شاخص نوع ارتباطات، شاخص مرکزیت، شاخص کاربری‌های سازگار، شاخص تعادل محلی و شاخص شعاع دسترسی و توسعه در کل مشخص می‌شود که باید در برخی مناطق شهر رشت شعب جدید به منظور کامل کردن پوشش خدمات‌رسانی ایجاد شود. موقعیت تقریبی واحدهای بانک ملی شهر رشت در سه منطقه شهر بر روی شکل ۱ مشخص شده است البته در صورت اتخاذ تصمیم برای ایجاد واحدهای بانک جدید باید مطالعات تکمیلی جهت تعیین موقعیت دقیق‌تر آنها صورت پذیرد.

وضعیت موجود در شعب بانک ملی و مقایسه آن با ۴ بانک تجاری دیگر (صادرات، ملت، تجارت، سپه)

استقرار بانک‌ها در محورهای فعال شهری، مراکز تجاری، میدین بزرگ، خیابان‌های اصلی و ویترونی از دیرباز به عنوان عناصر شاخص در چهره‌پردازی شهرها مطرح بوده‌اند و اهمیت عملکردی، فرم برجسته کالبدی و قابلیت رویت اینگونه بناها موجب گردیده تا در شکل بخشی به سازمان فضایی و وضوح شهر از مهمترین عوامل در ارتقاء کیفیت منظر ذهنی به شمار آیند و به دلیل تأثیر زیاد بر ویژگی‌های کیفی محیط شهری همواره نقش الگو را در میان سایر بناها ایفا نمایند. هم‌زمان با رشد شتابان شهری از یک سو و افزایش بی‌رویه شعب بانک‌ها و توزیع نامتعادل آن‌ها در سطح شهر به منظور جذب بیشتر مشتریان از سوی دیگر باعث شده گره‌های مهم، محورهای فعال و مجهز شهری توسط بانک‌ها اشغال شده که کیفیت‌های عملکردی را در مدیریت شهری به شدت تحت تأثیر قرار داده است.

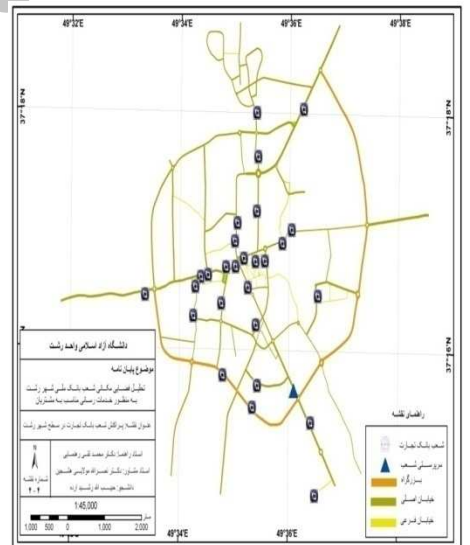
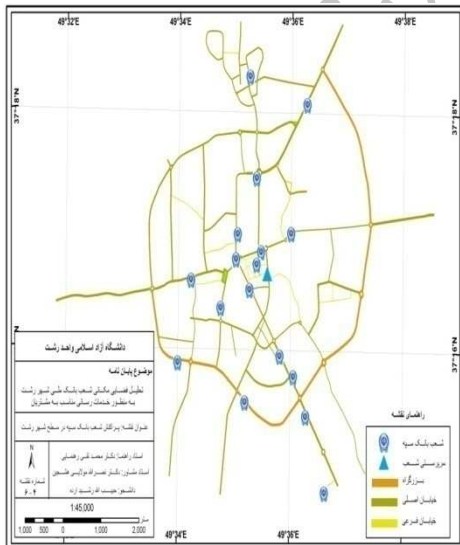
در مطالعات شهری تاکنون به توزیع فضایی بانک‌ها در سطح شهرها و ضوابط مکانیابی آن‌ها توجه چندانی نشده است در حالی که این بردارهای اقتصادی پرتوان هم از نظر شهری و هم عملکرد سطوح شهرها از خود متأثر ساخته‌اند اما علیرغم اهمیت نقش بانک‌ها در کیفیت‌های محیط شهری دستورالعمل‌های کاربردی و روزآمدی در خصوص مکان‌یابی آن‌ها وجود ندارد اما نظام کنونی توزیع آن‌ها در خیابان‌های اصلی و تجاری و اطراف بازارها و میدین نشان می‌دهد که رابطه مستقیمی میان فعالیت‌های تجاری و خدمات بانکی وجود دارد و در عین حال حضور بانک‌ها در محدوده نواحی مسکونی برای ارائه خدمات بانکی به شهروندان نسبتاً کم‌رنگ است که این وضعیت خود نوعی تمرکز عملکردی و افزایش مراجعات مشتریان و ایجاد گره‌های ترافیکی را سبب شده است. در این مقاله تعداد واحدهای بانک ملی شهر رشت موضوع مورد مطالعه می‌باشد. اما در مقام مقایسه و چگونگی توزیع فضایی شعب بانک ملی با چهار بانک تجاری صادرات، ملت، تجارت و سپه به منظور آگاهی از قوانین حاکم بر توزیع فضایی بانک‌ها ضرورت داشت که بدانیم آیا بانک‌ها از نظر توزیع جغرافیایی از الگوی فضایی یکسان پیروی می‌کنند یا هر بانک برای خود الگوی فضایی خاصی دارد؟ با قدری دقت در نقشه‌ها و پراکنش شعب بانک‌ها به خوبی می‌توان دریافت که همه بانک‌ها برای جانمایی شعب خود تقریباً از

الگوی فضایی بانک ملی به جز در چند مورد خاص به عنوان یک بانک قدیمی پیروی کرده‌اند.

شکل ۳: پراکنش شعب بانک ملت در شهر رشت

شکل ۲: پراکنش شعب بانک صادرات در شهر رشت

شکل ۵: پراکنش شعب بانک سپه در شهر رشت

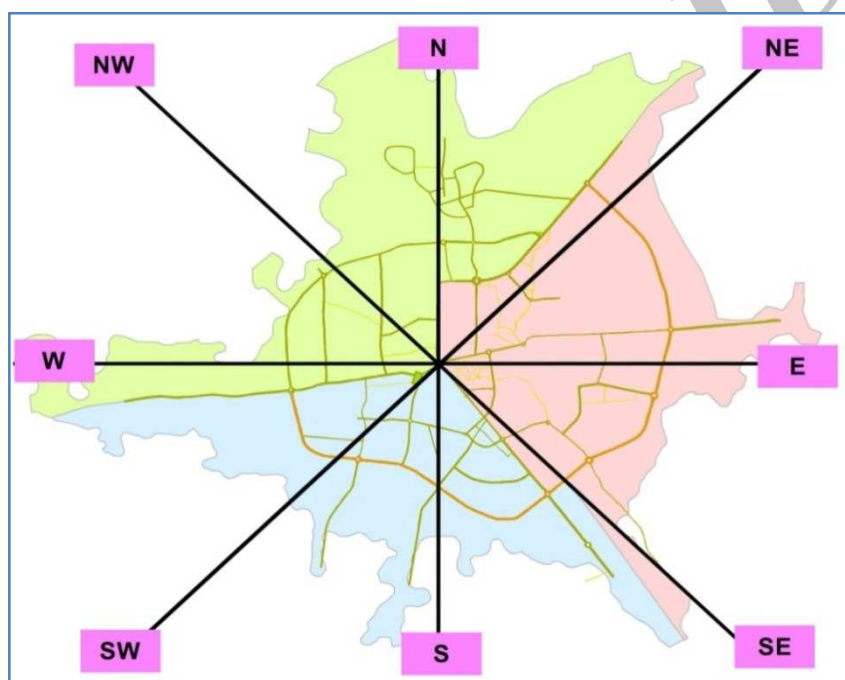
شکل ۴: پراکنش شعب بانک تجارت در شهر رشت

منبع: مطالعات نگارنده، ۱۳۹۰

جدول ۲: توزیع شعب بانک‌های تجاری شهر رشت با توجه به جهت‌های جغرافیایی

تعداد شعب بانک					جهت‌های جغرافیایی	تقسیمات شهری
ملت	سپه	تجارت	صادرات	ملی		
۱۱	۹	۱۰	۱۹	۲۳	NE, E, SE	منطقه ۳
۵	۸	۱۵	۱۴	۲۳	SE, S, SW	منطقه ۲
۸	۲	۴	۱۰	۹	W, NW, N	منطقه ۱
۲۴	۱۹	۲۹	۴۳	۵۵	مجموع	

شکل ۶: نمایش جهت‌های جغرافیایی در شهر رشت

با توجه به اینکه جهت‌های اصلی و فرعی در شهر رشت تا حدود زیادی با تقسیمات شهری (مناطق سه گانه) منطبق بود، در تهیه مقادیر جدول ۲ از تقسیمات شهری استفاده گردید.

شاخص‌های مکانیابی بهینه واحدهای بانکی

تعیین اصول دقیق مکان‌یابی فعالیت‌های مختلف در شهر به دلیل ماهیت پویای مسائل شهری بدون تردید بسیار دشوار است با توجه به اینکه هدف اصلی از سلسله اقدامات برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، تامین رفاه اجتماعی و اقتصادی شهروندان است معیارهای ذیل در راستای هدف فوق قرار می‌گیرد:

- سازگاری (جداسازی کاربری‌های سازگار از ناسازگار)
- آسایش (فاصله و زمان عامل مهمی در میزان آسایش و راحتی انسان‌ها است)
- کارایی (الگوی قیمت عامل اصلی در تعیین مکان کاربری زمین است)
- مطلوبیت (دلپذیری در برنامه‌ریزی اراضی شهری و ایجاد فضاهای باز و دلپذیر)
- سلامت (اعمال ضوابط محیطی و بهداشتی مناسب)
- استانداردهای ایمنی (محافظت شهر در مقابل خطرات احتمالی)
- دسترسی (دسترسی سهل و آسان به منابع موردنیاز)
- اندازه و مکان (وسعت اندازه زمین موردنیاز)
- تاسیسات زیربنایی (دسترسی به تاسیساتی مثل آب، برق، گاز، سیستم دفع فاضلاب و ...)
- همجواری (نزدیکی و همسایگی با سایر کاربری‌ها)

شاخص‌های بین‌المللی و تجربه جهانی

براساس بررسی‌های انجام شده، تئوری اقتصادی‌ای که بتواند نقطه تعادلی تعداد شعب را توصیه یا برآورد کند «بهینه پرتو» است. نقطه بهینه مکانی است که در آن نقطه، هیچ تمایلی برای افزایش و یا کاهش تعداد شعب در سازمان وجود ندارد یعنی بانک با داشتن این تعداد شعب، بهترین دسترسی به مشتریان و سهم بازار و کمترین هزینه در مقایسه با بهترین درآمد و ثنیت کلیه امور طبقه‌بندی شده وظایف در مقایسه با اهداف سازمانی را دنبال می‌نماید. البته نقطه بهینه براساس شاخص‌هایی تعیین و یا تایید خواهد شد که ممکن است به عدد واحدی منجر نشوند اما همسویی آنها به مدیران و تصمیم‌گیران اجازه خواهد داد تا تدابیر مناسب را اتخاذ و اعمال نمایند.

عوامل تأثیرگذار بر توزیع فضایی واحدهای بانکی

۱. سود آوری واحدهای بانکی (سودآوری تابعی است از درآمد و هزینه‌ها)
  ۲. خطرات احتمالی و استراتژیک بانک (توزیع گسترده واحدهای بانکی در مناطق مختلف شهر با تعدد شعب و جذب سپرده، خطر کاهش منابع و اعطای وام به حداقل می‌رسد).
  ۳. تغییرات اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی (چنانچه این تغییرات مثبت باشد باید واحدهای جدید افتتاح و اگر منفی باشد به تعطیلی واحدها می‌انجامد)
  ۴. پیشرفت تکنولوژی (هزینه‌ها را کاهش و دریافت خدمات را راحت‌تر می‌کند)
  ۵. قوانین محیطی (تعطیلی، تقسیم و ترکیب واحدهای بانکی)
- متغیرهای فرعی و اصلی موثر در تعیین تعداد شعب هر بانک:
- الف) متغیرهای جغرافیایی: جمعیت کل، نوع شهرنشینی و نرخ رشد سالانه جمعیت؛
- ب) متغیرهای اجتماعی و اقتصادی: نسبت تولید ناخالص ملی به سرمایه درجه باز بودن اقتصاد، نرخ جمعیت با تحصیلات بالا، متوسط اندازه خانوار، نرخ اشتغال و نرخ شاغل؛
- ج) متغیر اشتغال بخش‌های اقتصادی: نرخ اشتغال بخش کشاورزی، صنعت، ساختمان و خدمات؛
- د) متغیرهای بازار پول و بانک: تعداد بانک، تعداد شعبه، نسبت سپرده به هر شعبه، نسبت اعتبار به هر شعبه، نسبت سپرده به هر سرمایه و نسبت اعتبار به هر سرمایه؛
- ر) متغیر پتانسیل بازرگانی: تعداد شرکت‌ها و تعداد سازمان‌ها و مناطق ویژه.

عوامل موثر در تعداد شعب هر یک از بانک‌ها

- عامل خصوصی بودن و یا دولتی بودن:
- خصوصی: ترکیب سهامداران عمده، سرمایه اولیه، ترکیب هیأت موسس دولتی: درجه سیاسی یا تخصصی بودن مدیرعامل و هیأت مدیره، تقسیم‌بندی سیاسی کشور، مصوبات یا فشار سیاسی ارکان حاکمیت، توزیع آمایش سرزمین، مناسبات
- عامل توسعه‌ای یا تجاری بودن:
- توسعه‌ای: رسالت حمایت از بخش و مسوولیت‌های اجتماعی

تجاری: انتفاعی بودن و حضور در مناطق دارای منابع یا مصارف بالا

- عامل ملی یا منطقه‌ای بودن:

ملی: براساس تقسیم بندی سیاسی و جغرافیایی

منطقه‌ای: با توجه به جامعه هدف می‌تواند حضوری محدود در یک یا چند استان داشته باشد

- عامل رشد تکنولوژی:

زیرساخت‌ها: گسترش تکنولوژی در تسهیل دسترسی غیر حضوری به خدمات بانکی

ضریب نفوذ تکنولوژی: میزان افراد با سواد استفاده کننده از خدمات غیر حضوری

- عامل جابجایی و رشد جمعیت:

مبدأ یا مقصد مهاجرت: شهرها و بخش‌ها یا مناطق هدف جمعیت

رشد متوسط جمعیت: تراکم جمعیت در واحد سطح

- عامل درجه باز بودن و امنیت اقتصادی:

تحریم و بسته بودن: در فضایی که دارایی‌های بانک‌ها و موسسات مالی در خارج از کشور ناامن است.

غیر تحریم و باز بودن: در حالتی که ورود و خروج بانک‌ها و موسسات مالی خارجی در کشور آزاد باشد و منابع مالی موسسات در خارج از کشور دارای امنیت است.

بحث، نتایج و یافته‌های تحقیق

- اغلب واحدهای بانکی در شهر رشت در نواحی مرکزی آن توزیع شده‌اند. بطوریکه در برخی مناطق شهری، تراکم بسیار زیاد واحدهای بانکی و تداخل چند لایه شعاع عملکردی بانک‌ها مشاهده می‌شود. برای بهبود توزیع آنها بهتر است ضمن جلوگیری از تاسیس واحدهای جدید در نواحی مرکزی شهر، نسبت به ادغام، ترکیب و یا انتقال برخی از آنها به نواحی پیرامونی و یا تاسیس واحدهای جدید در نواحی پیرامون مبادرت شود.
- در برخی از نواحی پیرامونی شهر رشت مشاهده می‌شود که واحدهای بانکی موجود تکافوی نیاز جمعیت موجود را نمی‌کند و با عنایت به سرانه جمعیت لازم است واحدهای جدید ایجاد شوند.

- نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که توزیع واحدهای بانکی در شهر رشت انطباق بیشتری با توزیع جمعیت و یا شرایط اقتصادی مطلوب دارد.
- با تهیه نقشه از وضعیت اقتصادی شهر رشت مشخص شد بخش‌های مرکزی و شرقی شهر دارای وضعیت مناسب و بخش‌های غربی و جنوب شهر دارای وضعیتی نامناسب می‌باشد.
- یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بهترین نقاط استراتژیک شهر رشت به ترتیب توسط بانک ملی ایران و سپس بانک صادرات مکان‌گزینی شده است.
- تعدادی از شعب بانک ملی و همچنین بانک‌های تجاری یافت می‌شوند که از حیث سهولت دسترسی در وضعیت مناسبی قرار ندارند.
- بانک صادرات نسبت به سایر بانک‌های تجاری با بانک ملی ایران در شهر رشت با فاصله بسیار اندک مساله همجواری دارد.
- بانک صادرات از حیث جذب منابع به بانک ملی ایران در شهر رشت نزدیک و یا با فاصله اندک رقیب بانک ملی محسوب می‌شود.
- برخی از شعب بانک صادرات در مراکز مسکونی حضور دارند و سیاست شکار سپرده‌های خرد و خانگی را مورد هدف قرار داده است.
- بانک صادرات در مکانیابی واحدهای خود در اغلب موارد همانند بانک ملی در شهر رشت خیابان‌های نبشی دو بر و یا سه بر را انتخاب نموده است.
- در هسته مرکزی شهر رشت بانک‌ها بویژه در مراکز تجاری و اقتصادی در فاصله ۳ تا ۵ متری همدیگر قرار دارند و یا در برخی موارد نسبت به همدیگر چسبیده‌اند.
- با دور شدن از هسته مرکزی شهر رشت، نحوه فعالیت‌های اقتصادی دستخوش تغییرات شده و این عامل سبب گردیده تا حجم سفرهای درون شهری به یک تعادل نسبی برسد.
- همجواری شعب بانک‌ها عیب‌های ذیل را در بر دارد:
  - شناسایی و شکار مشتریان سپرده گذار همدیگر که سبب شکل‌گیری یک رقابت ناسالم و غیراخلاقی و غیرمولد می‌شود.
  - پاس‌کاری مشتریان مزاحم و عبوری به یکدیگر که سبب شکل‌گیری یک رابطه غیردوستانه و عدم وحدت و انسجام می‌شود.
- یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بانک‌های خصوصی مناطقی را که در شرایط اقتصادی

- بالایی دارند مکان‌گزینی کرده‌اند.
- یافته‌ها نشان می‌دهد که در تعیین موقعیت مکانی یک بانک دو گروه نقش تعیین‌کننده دارند:
    - مشتریان یا متقاضیان خدمات
    - مدیران که در صدد جلب رضایت مشتریان هستند
  - با قرار گیری نقشه پراکنش شعب بانک‌ها بر روی شکل ۶ (جهت‌های جغرافیایی) مشاهده می‌شود که بیشترین شعب در بخش مرکزی و شرق شهر و کمترین آن‌ها در بخش غرب و جنوب شهر پراکنده شده‌اند. ملاحظه می‌شود که در بخش جنوب غربی شهر رشت به ترتیب بانک ملی، صادرات و تجارت از نظر توزیع واحدهای بانکی در سال‌های اخیر از رشد چشم‌گیری برخوردار بوده است.
  - ضرورت تاسیس واحد دوم بانک ملی در منطقه گل‌سار به دلیل وجاهت اقتصادی، تحرکات اکولوژیکی، توزیع فضایی طبقه خاص شهروندان، مکان‌گزینی معنی‌دار گروه‌های شغلی متمایز، شیب قیمت زمین، حضور فعال بانک‌های خصوصی و حضور دو شعبه از برخی بانک‌های تجاری در آن منطقه، تاکید می‌گردد.
  - یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد مناسب‌ترین و کم‌هزینه‌ترین جایگزین تاسیس فیزیکی شعب، توسعه و گسترش بانکداری الکترونیک شبانه‌روزی می‌باشد که اهداف و مزایای ذیل را به دنبال دارد:
    - بهبود ارائه خدمات و جمع‌آوری منابع خرد
    - توسعه عدالت اجتماعی
    - کاهش جرائم اجتماعی
    - افزایش سلامت شهروندان
    - کاهش آلودگی هوا و بهینه‌سازی مصرف سوخت
    - جلوگیری از انتقال بیماری‌های تبادل اسکناس و استرس اجتماعی
    - کاهش سفرهای درون شهری و معضل ترافیک
    - جلوگیری از تردد ناوگان حمل و نقل و جابجایی فیزیکی پول، افزایش امنیت و جلوگیری از پدیده سرقت

نتیجه‌گیری

موضوع دسترسی به واحدهای بانکی مساله مهمی است که ابعاد گوناگون اقتصاد شهر را متأثر از خود می‌کند. منابع گوناگون صرف شده جهت دسترسی به اینگونه کاربری‌ها که نقش مهمی در تامین منابع مالی و اقتصادی جامعه دارند در صورتی که توزیع و پراکنش مناسبی از آن‌ها در سطح شهر وجود نداشته باشد همراه با اتلاف وقت شهروندان، ایجاد راهبندان و گره‌های ترافیکی خواهد بود که در مجموع هزینه‌های بسیاری را در بر خواهد داشت. به منظور دسترسی عادلانه و دسترسی به عدالت اجتماعی ضروری است ارتباط مناسبی بین شرایط اقتصادی جمعیت استفاده‌کننده از خدمات بانکی و توزیع فضایی آنها وجود داشته باشد امروزه گزینش و منطقه بهینه برای ایجاد یک کاربری در حوزه جغرافیایی معین جز مراحل مهم یک پروژه اجرایی است که پیچیدگی مسائل شهری باعث شده متغیرهای متعددی در مکان‌گزینی کاربری‌ها تأثیرگذار باشد که امکان تحلیل آن‌ها با روش‌های سنتی نظیر روی هم گذاری دستی نقشه‌ها به دلیل حجم زیاد داده‌ها امکان‌پذیر نمی‌باشد لذا این مقاله می‌کوشد برای گزینش مناطق بهینه واحدهای بانکی و مالی با استفاده از ابزار توانمندی چون سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) که همواره مورد توجه برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران توسعه اقتصادی کشور بوده بهترین مکان‌ها را در مناطق سه گانه شهر رشت از حیث دسترسی آسان و سایر معیارها مورد ملاحظه و شناسایی قرار داده و با تکیه بر این سیستم پر قدرت بتوان از تراکم واحدهای بانکی در قسمت‌های خاص شهر جلوگیری و با حرکت به سمت توسعه پایدار نسبت به توزیع عادلانه واحدهای بانکی در مناطق گوناگون شهر اقدام نمود. امروزه مدیران و برنامه‌ریزان شهری باید بر کارکردهای پول و قدرت‌های مالی تمرکز بیشتری داشته باشند، زیرا سرمایه‌ها در جغرافیا به عنوان بازیگر و نقش آفرین در فضاها جغرافیایی مطرح می‌باشند پس می‌توان نتیجه گرفت که توزیع فضایی شعب بانک ملی شهر رشت از توزیع فضایی مراکز اقتصادی و تجاری پیروی می‌کند و از طرفی نیز رعایت مصالح حکومتی، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، بارگذاری‌های جدید اقتصادی و انتقال برخی کاربری‌ها به حاشیه شهر سبب شده تا ضوابط جدیدی را در توزیع واحدهای خود به منظور خدمات‌رسانی بهینه و سهولت دسترسی مشتریان اعمال نمایند. لذا برنامه‌ریزان حوزه جغرافیا باید خارج از هر گونه تفکر ایدئولوژیکی و فلسفی راهکارهایی را ارائه دهند تا ضمن اینکه با ساختارهای شهری منطبق باشد، شکل مکان‌گزینی شعب بانک‌ها و سایر موسسات

خدماتی را ساماندهی و یا مورد بازنگری مجدد قرار دهند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که توزیع فضایی و جغرافیایی واحدهای بانکی تا حد قابل توجه‌ای پایبند قوانین سنتی است و این ناهمگونی توزیع فضایی بانک‌ها در شهر رشت بیانگر آن است که نظارت سیستمی بر توزیع فضایی واحدهای بانکی بطور بایسته وجود ندارد. این امر برای شهروندان در سال‌های اخیر بویژه با حضور بانک‌های خصوصی که مناطق خاص و پردرآمد را برای فعالیت انتخاب نموده‌اند، عادلانه و راضی کننده نبوده به گونه‌ای که مناطق پرجاذبه و کشش‌دار شهر رشت از حیث حضور شعب بانکی به حد اشباع رسیده است در مقابل سایر مناطق بویژه مناطق مسکونی، شهرک‌ها، حاشیه شهر و ... کمتر شاهد حضور واحدهای بانکی هستند. با توجه به موارد یاد شده انتظار می‌رود بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان متولی بخش پولی کشور با تدوین دستورالعمل‌های روز آمد، پراکنش شعب بانک‌های دولتی و خصوصی را در بخش‌های گوناگون جامعه با حفظ رعایت عدالت اجتماعی، نظام‌مند نموده و مجوزهای لازم را بر اساس اختیارات موضوع آئین‌نامه بند «و» و ماده ۳۰ قانون پولی و بانکی که با توجه به عملکرد هر یک از موسسات متقاضی و دارای مزیت داده شود که در این راستا می‌توان از نرم‌افزارهای چند وجهی منشعب از GIS بهره کامل برد و مکانیابی شعب بانک‌ها را در شهرهای بزرگ با حساسیت بیشتری مدیریت کرد تا هم رفاه شهری و هم منافع نظام پولی کشور تامین شود. بدیهی است این امر در پرتو ثبات مدیریت و حضور مدیران تکنوکرات در بخش پولی کشور، چه در قالب هیأت عامل بانک مرکزی، چه مدیران عامل و اعضاء هیأت مدیره بانک‌های دولتی و خصوصی میسر خواهد شد.

منابع

۱. الماس پور، ف (۱۳۸۰)، کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی و تحلیل شبکه مکان‌یابی داده‌های پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس؛
۲. آنروف، آ (۱۳۷۵)، سیستم اطلاعات جغرافیایی، سازمان نقشه‌برداری کشور، تهران؛
۳. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره کل نظارت بر امور بانک‌ها و موسسات اعتباری (۱۳۸۰)، دستورالعمل تاسیس واحدهای بانکی در داخل کشور؛
۴. پور محمدی، م (۱۳۸۶)، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات سمت؛
۵. خراسانی، ن، نژاد کورکی، ف، استفاده از GIS برای تعیین محل مناسب دفن زباله در مناطق خشک، مجله بیابان، شماره ۱، جلد ۵، ۱۳۷۹؛
۶. رهنمایی، م (۱۳۸۸)، دولت و شهرنشینی در ایران (مبانی و اصول کلی نظریه توسعه شهر و شهرنشینی در ایران، دانشگاه پیام نور)؛
۷. زندگی‌آبادی، م (۱۳۸۴)، تحلیل و توزیع فضایی و مکانی کتابخانه‌های عمومی با استفاده از GIS، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کرمان، دانشگاه تربیت مدرس؛
۸. شادکام، م (۱۳۸۷)، مجموعه مقالات نوزدهمین همایش بانکداری اسلامی، موسسه عالی آموزش بانکداری ایران؛
۹. شکوئی، م (۱۳۸۸)، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جداول، موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی؛
۱۰. شکوئی، م (۱۳۸۰)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت؛
۱۱. فرقانی، ع (۱۳۸۵)، مسائل مکان‌یابی مراکز صنعتی، مجله مدیریت تدبیر، شماره ۲۱۵؛
۱۲. فرهودی، ر، حبیبی، ک، زندگی، پ (۱۳۸۴)، مکان‌یابی محل دفن مواد زائد با استفاده از منطق فازی در سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) هنرهای زیبا ۲۳:۱۵-۲۴؛
۱۳. لوسانپور، م (۱۳۹۰)، کتاب بانک اطلاعات شعب بانک‌های ایران چاپ چهارم؛
۱۴. مجموعه مقالات اولین همایش بررسی نقش و عملکرد نظام بانکی در تحقق اهداف توسعه اقتصادی، ۱۳۸۳ اجتماعی و فرهنگی کشور، وزارت امور اقتصادی و دارایی؛
۱۵. مرادی فر، الف (۱۳۹۰)، راهنمای کاربردی ArcGis، همراه با معرفی برنامه‌های جانبی

Extension, چاپ اول، رشت، انتشارات وارسته؛

۱۶. نظری عدلی، س، کوهساری، م (۱۳۸۶)، تلفیق منطق بولین و مدل تحلیل سلسله مراتبی با استفاده از

سیستم اطلاعات جغرافیایی شهرنگار ۲۱: ۴۰-۱۱؛

17. Eldrandaly, K, 2003. A COM-based Spatial Decision Support System for Industrial Site Selection. *Journal of Geographic information and Decision Analysis* 7: 72-92;
18. Elroi, D. 1993. Applications of geographic information system GIS to the production and post- production phases of a mine. National Western Mining Association.

Archive of SID